УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ
ЎНІВЕРСІТЭТ ІМЯ МАКСІМА ТАНКА»

811.161.3’373.2:821.161.3

Слівец
Вольга Рыгораўна

АНАМАСТЫЧНАЯ ПРАСТОРА БЕЛАРУСКАЙ МАСТАЦКА-БІЯГРАФІЧНАЙ ПРОЗЫ ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XX – ПАЧАТКУ XXI СТАГОДДЗЯ

Аўтарэферат
дысертацыі на саісканне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці
10.02.01 – беларуская мова

МГПУ им. И. П. Шамякина

Мінск, 2021

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
«Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна»

Навуковы кіраўнік: **Шур Васіль Васільевіч**,
доктар філалагічных навук, прафесар

Афіцыйныя апаненты: **Прыгодзіч Мікалай Рыгоравіч** – доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, кафедра беларускага мовазнаўства

Бут-Гусаім Святлана Феадосьеўна – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры, УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна», кафедра беларускай філалогіі

Апаніруючая арганізацыя: УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

Абарона адбудзецца 3 чэрвеня 2021 года ў 13.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый К 02.21.01 пры ўстанове адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18, аўд. 482; e-mail: lingby@gmail.com; тэлефон вучонага сакратара: +375(17)200-82-53.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў бібліятэцы ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

Аўтарэферат разасланы «30» красавіка 2021 года.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый ____________ / Д.В. Дзятко

МГПУ им. И. П. Шамякина

УВОДЗІНЫ

З пачатку XXI стагоддзя сярод мноства шматаспектных лінгвістычных даследаванняў анамастычнай лексікі асаблівую запатрабаванасць набывае вывучэнне спецыфікі функцыянавання ўласных імёнаў (паэтонімаў) у сферы літаратуры. Паэтонім у беларускім моваўнаўстве разглядаецца як неад'емны кампанент тэксту, якому ўласцівы разнастайныя лексіка-стылістычныя асаблівасці (працы Г. Басавай, Г. Дзеравяга, І. Лепешава, І. Петрачковай, А. Рогалева, В. Шура), як спецыфічная адзінка індывідуальна-аўтарскай моватворчасці, адзнака стылю пісьменніка (В. Ляшчынская, Ж. Сіпліненя, Н. Чабатар, В. Шур). Асаблівая ўвага ў апошні час надаецца вывучэнню здольнасці ўласнага імя выступаць у якасці культурнага знака, сімвала, прэцэдэнтнага імя з выразным нацыянальна-рэгіянальным кампанентам (С. Бут-Гусаім, А. Васілеўская, Ю. Гурская, Г. Кручкова, Н. Лобань, Г. Юдзянкова), прырода якога ў навуковай літаратуры яшчэ цалкам не асэнсавана. Ці не ўсімі лінгвістамі адзначаецца абумоўленасць выбару і ўжывання пэўных уласных імёнаў жанрава-тэматычнымі асаблівасцямі твораў. Даследаванню гэтай праблемы ў айчыннай літаратурнай анамастыцы прысвечаны навуковыя працы С. Бут-Гусаім, І. Петрачковай, В. Рагаўцова, Л. Хрышчановіч і іншых аўтараў, у якіх разглядаецца жанраўтваральная роля ўласных імёнаў у гістарычнай, аўтабіяграфічнай, навукова-папулярнай прозе, навукова-фантастычных творах, сатырычных тэкстах, драматургіі, беларускіх народных казках.

Актуальнасць тэмы даследавання абумоўлена:

- запатрабаванасцю ў сучасным моваўнаўстве вывучэння асаблівасцей функцыянавання ўласных імёнаў у сферы мастацкай літаратуры, іх здольнасці выступаць у якасці культурных знакаў, сімвалаў, прэцэдэнтных імёнаў з выразным нацыянальна-рэгіянальным кампанентам;

- неабходнасцю даследавання вызначальных уласцівасцей анамастычнай прасторы твораў, аб'яднаных на аснове жанрава-тэматычнай спецыфікі;

- адсутнасцю грунтоўных навуковых прац, прысвечаных вывучэнню мастацка-біяграфічнай прозы ў галіне філалагічнага даследавання і неакрэсленасцю агульнай канцэпцыі функцыянавання анамастычнай лексікі ў творах гэтага літаратурнага напрамку.

МГПУ им. И.П. Шамякина

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі

Дысертацыйнае даследаванне выканана на кафедры беларускай і рускай філалогіі УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна» ў межах навуковых тэм «Сістэма духоўна-маральных каардынат быцця творчай асобы 30−50-х гг. XX ст. у сучаснай мастацка-біяграфічнай і дакументальна-эсэістычнай літаратуры» па заданню 4.2.29 «Руская і беларуская літаратуры XX–XXI ст.: праблема асобы і грамадства» ДПНД «Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава» (№ ДР 20112527, 2011–2015 гг.); «Уласныя імёны ў соцыуме, творах мастацкай літаратуры, фальклоры: іх мастацка-эстэтычныя, жанраўтваральныя і тэкстаўтваральныя функцыі ў розныя перыяды» (№ ДР 20160336), якая ўключана ў заданне 4.1.06 «Беларускія ўласныя імёны ў соцыуме, творах мастацкай літаратуры і фальклоры» падпраграмы «Беларуская мова і літаратура» Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства» на 2016–2020 гады; у межах кафедральнай тэмы (2016–2020) «Слово, образ, текст в современной парадигме знаний: лингвистический и дидактический аспекты», зацверджанай Саветам універсітэта 23.12.2016 (пратакол № 5) і загадам рэктара № 1328 ад 23.12.2016.

Па выніках дысертацыйнага даследавання і выканання гадавога этапу НДР «Уласныя імёны ў соцыуме, творах мастацкай літаратуры, фальклоры: іх мастацка-эстэтычныя, жанраўтваральныя і тэкстаўтваральныя функцыі ў розныя перыяды» ў суаўтарстве з В. Шурам выдадзена манаграфія «Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў», матэрыялы якой адпавядаюць п. 111. (ажыццяўленне выпуску выданняў, прысвечаных «Году малой радзімы») плана Рэспубліканскай праграмы мерапрыемстваў па правядзенні ў Рэспубліцы Беларусь 2018–2020 гадоў пад знакам Года малой радзімы (зацв. Пастановай Савета Міністраў РБ ад 18.07.2018 № 547).

Мэта і задачы даследавання. *Мэта* дысертацыйнага даследавання – вылучэнне лексіка-семантычных і функцыянальна-стылістычных асаблівасцей анамастычнай лексікі беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя, выяўленне яе нацыянальнай і гісторыка-культурнай спецыфікі.

Пастаўленая мэта прадугледжвала вырашэнне наступных *задач*:

- акрэсліць жанрава-тэматычныя і функцыянальна-семантычныя ўласцівасці анамастыкону мастацка-біяграфічнай прозы як асобнага літаратурнага напрамку;

МГПУ им. И.П. Шамякина

- вылучыць ключавыя кампаненты анамастычнай прасторы мастацка-біяграфічных твораў беларускіх пісьменнікаў;

- вызначыць агульныя семантыка-стылістычныя асаблівасці антрапанімікону мастацка-біяграфічных твораў і спосабы функцыянавання ў іх прэцэдэнтных імёнаў;

- ахарактарызаваць ролю тапонімаў у фарміраванні хранатопу і канатацыйны бок ужывання геаграфічных намінацый у кантэксце ідэйна-тэматычнага зместу твораў мастацка-біяграфічнай прозы;

- выявіць нацыянальна і гісторыка-культурныя адметнасці анамастычнай лексікі беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя.

Асноўнымі крыніцамі фактычнага матэрыялу паслужылі тэксты мастацка-біяграфічнай прозы В. Карамазава («Крыж на зямлі і поўня ў небе» (1991), «Мой брат духоўны…» (2001), «Антон» (2005), «Брама» (2006), «Мастак і парабкі» (2011), «Зямля Фердынанда» (2016) і інш.) і А. Лойкі («Як агонь, як вада…» (1984, 2000), «Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае» (2009), «Уладзімір Караткевіч, або Паэма Гарсія Лойкі» (2010)), якія дэманструюць шырокі жанрава-тэматычны дыяпазон твораў акрэсленай літаратурнай плыні, а таксама семантычную і функцыянальную разнастайнасць іх анамастыкону. Дадатковымі крыніцамі сталі мастацкія тэксты іншых беларускіх аўтараў (Р. Барадуліна, В. Коўтун, А. Мальдзіса, А. Марціновіча, М. Стральцова і інш.), створаныя ў другой палове XX – пачатку XXI стагоддзя ў рэчышчы мастацка-біяграфічнага напрамку. Фактычны матэрыял анамастычных адзінак, адабраных з твораў гэтых пісьменнікаў, выкарыстоўваецца спарадычна, пераважна для дадатковай ілюстрацыі і абгрунтавання некаторых аспектаў даследавання.

Аб’ект даследавання – анамастыкон сучаснай беларускай мастацка-біяграфічнай прозы.

Прадмет даследавання – лексіка-семантычны склад, функцыянальныя і жанраўтваральныя ўласцівасці анамастыкону беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя.

Пры напісанні дысертацыі былі выкарыстаны агульнанавуковыя метады абагульнення, аналізу, сістэматызацыі, а таксама апісальна-інтэрпрэтацыйны, параўнальна-супастаўляльны, стылістычны метады вывучэння анамастычных адзінак, сабраных шляхам суцэльнай і мэтавай выбарак з мастацкіх тэкстаў В. Карамазава, В. Коўтун, А. Лойкі, А. Мальдзіса, А. Марціновіча, М. Стральцова і інш. аўтараў, іх кантэкстуальны аналіз, прыёмы колькаснага падліку, лінгвакультуралагічнае і лінгвакраязнаўчае каменціраванне.

МГПУ им. И.П. Шамякина

Навуковая навізна: упершыню комплексна даследаваны анамастыкон беларускай мастацка-біяграфічнай прозы, абгрунтавана жанрава-стылёвая і ідэйна-тэматычная абумоўленасць яе анамастычнай прасторы. На новым моўным матэрыяле, адабраным з мастацка-біяграфічных твораў В. Карамазава, В. Коўтун, А. Лойкі, А. Мальдзіса, А. Марціновіча, М. Стральцова і іншых аўтараў, прааналізаваны семантычныя, функцыянальныя і стылістычныя асаблівасці паэтонімаў у кантэксце гісторыі і культуры, іх сістэмна-вобразных адносін, выяўлены спосабы функцыянавання прэцэдэнтных феноменаў, нацыянальная дэтэрмінаванасць іх ужывання ў складзе другасных намінацый.

Новым навуковым прадуктам з'яўляецца распрацаваны слоўнік анамастычнай лексікі мастацка-біяграфічных твораў В. Карамазава, складзены ў выніку апрацоўкі картатэкі ўласных імёнаў, зафіксаваных у такіх аповесцях аўтара, як «Крыж на зямлі і поўня ў небе» (1991), «Антон» (2005), «Брама» (2006), «Зямля Фердынанда» (2016), які ўключае больш за 1400 слоўнікавых артыкулаў (ДАДАТАК А). Падрыхтаваны матэрыялы да слоўніка анамастычных перыфраз (69 адзінак), якія пакуль не атрымалі сістэмнага апісання ў айчынным мовазнаўстве (ДАДАТАК Б).

Палажэнні, якія выносяцца на абарону:

1. Для мастацка-біяграфічнай прозы як асобнага літаратурнага напрамку ўласціва гарманічнае спалучэнне дакументалізму, фактаграфічнасці, прыналежнасці рэферэнтаў да рэальнага свету і разам з тым аўтарскага вымыслу, суб'ектывізму, што ў многім вызначыла выбар і асаблівасці анамастыкону гэтых твораў, які варта разглядаць у якасці важнейшага элемента ў структуры мастацкіх тэкстаў, сродку стварэння сацыяльна-гістарычнага, нацыянальна-культурнага, рэгіянальна-этнаграфічнага каларыту для разгортвання ідэйна-мастацкага зместу, сюжэтных ліній, характарыстыкі вобразаў-персанажаў, арганізацыі часава-прасторавых параметраў твора.

Анамастыкон твораў абазначанага літаратурнага напрамку грунтуецца на падставе агульнанароднай анамастыкі і непасрэдным чынам залежыць ад сацыяльнага і культурнага кантэксту пэўнай гістарычнай эпохі, адлюстраванай у канкрэтным творы. Жанрава-тэматычная адметнасць мастацка-біяграфічнай прозы вызначыла зварот аўтараў да рэальных прататыпаў, чый сацыяльна-культурны статус абумовіў прэцэдэнтнасць іх імёнаў і, як вынік, характар інтэртэкстуальных уключэнняў у мастацкі твор, якія пераважна апелююць да сфер мастацтва, літаратуры, гісторыі.

2. Анамастычная прастора мастацка-біяграфічнай прозы максімальна набліжана да дакладнай перадачы сацыяльна-гістарычнага і этнамоўнага асяроддзя, якое ўзнаўляецца ў мастацкім тэксце, і ўяўляе сабою адпаведны

МГПУ им. И. П. Шамякина

анамастычны зрэз адлюстраванай эпохі. Для яе характэрны ярка выражаны антрапацэнтрызм, абумоўлены агульнай ідэйна-мастацкай канцэпцыяй твораў, якая прадугледжвае філасофскае асэнсаванне лёсу знакавай для айчыннай гісторыі і культуры асобы, што ў сваю чаргу вызначае колькасны і семантычны склад агульнага антрапанімікону, у якім пераважаюць прэцэдэнтныя імёны, ужытыя з дэнататыўным значэннем. Да ядра анамастычнай прасторы прааналізаваных твораў набліжаны рэальныя тапонімы, якія выступаюць у якасці адзнак рэгіянальнасці і біяграфічнасці.

Семантычная ўскладненасць і багаты канатацыйны патэнцыял загалоўкаў мастацка-біяграфічных твораў дазваляюць кваліфікаваць іх у якасці ключавых кампанентаў тэксту і ўсёй анамастычнай прасторы, што дасягаецца дзякуючы іх поліфункцыянальнасці і здольнасці адначасова выступаць адзінкамі лексічнага і сінтаксічнага ўзроўняў, а ў семіятычным плане як асобы знак тэксту.

3. Жанрава-тэматычная спецыфіка мастацка-біяграфічнай прозы, у прыватнасці, прынцып фактаграфічнасці, пакладзены ў яе аснову, абмяжоўвае і не дае аўтарам абсалютнай свабоды ў падборы антрапонімаў. Падкрэсленая адпаведнасць антрапанімікону заканамернасцям рэальнага іменніка ўзмацняецца за кошт ужывання аўтарамі нацыянальна адметных варыянтаў асабовых імёнаў, якія адлюстроўваюць фанетыка-марфалагічныя асаблівасці моўнага асяроддзя рэгіёна. Зафіксаваныя тыпы антрапонімаў, формулы іменавання служаць для рэпрэзентацыі персанажаў твораў, а таксама выкарыстоўваюцца ў якасці іх дадатковых ацэначна-характарыстычных сродкаў.

Асацыятыўна-семантычны патэнцыял прэцэдэнтных антрапонімаў і здольнасць да актуалізацыі экстралінгвістычнай, пазатэкставай інфармацыі даюць магчымасць выкарыстоўваць такія адзінкі ў складзе анамастычных метафар, параўнанняў, перыфраз, якія выступаюць маркёрамі інтэртэкстуальных сувязей, узбагачаюць гісторыка-культурны кантэкст твораў і паглыбляюць іх ідэйна-мастацкі змест.

4. Тапанімічная прастора прааналізаваных твораў характарызуецца выразнай біяграфічнасцю і рэгіяналізмам. Тапанімікон мастацка-біяграфічнай прозы фарміруюць пераважна рэальныя геаграфічныя назвы, якія ўдзельнічаюць у арганізацыі хранатопу і служаць сродкам мастацкай выразнасці, што дасягаецца дзякуючы ўзнаўленню іх канатацыйнага патэнцыялу, стылістычных магчымасцей і актуалізацыі ўнутранай формы. Асаблівае значэнне набываюць назвы топааб’ектаў, суадносных з геаграфічнай прасторай Беларусі, што абумоўлена мастацкай інтэрпрэтацыяй тэмы малой

МГПУ им. И. П. Шамякина

радзімы як скразной у прааналізаваных творах і індывідуальна-аўтарскай светапогляднай і творчай канцэпцыямі.

Актуалізацыя лакальна-тэмпаральных асацыяцый, гісторыка-сацыяльных і культуралагічных канатацый тапонімаў, асабліва прэцэдэнтных, абумовіла іх выкарыстанне ў якасці мастацка-стылістычных сродкаў пераважна для стварэння нацыянальна-рэгіянальнага каларыту і ў складзе другасных намінацый, якія апелююць да шырокага кола фонавых ведаў інтэркультурнага характару.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені. Дысертацыя з'яўляецца самастойнай навуковай працай. Артыкулы, у якіх апублікаваны вынікі даследавання, напісаны без суаўтараў. Манаграфія падрыхтавана ў суаўтарстве з навуковым кіраўніком прафесарам В. Шурам.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў. Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання прайшлі апрабацыю на наступных навуковых канферэнцыях: Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Слова, фразеалагізм, перыфраза» (да 80-х угодкаў праф. Г. М. Малажай (Брэст, 15 сакавіка 2018 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: праблема вывучэння і захавання ў постчарнобыльскі час» (Гомель, 18 мая 2018 г.); XXVII Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Язык и культура» імя С. Бурага (Кіеў, 25–27 чэрвеня 2018 г.); Міжнародных навуковых чытаннях да 100-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. Янкоўскага (Мінск, 18–19 кастрычніка 2018 г.); IV і V Міжнародных навукова-практычных канферэнцыях «Языковая личность и эффективная коммуникация в современном коммуникативном мире» (Мінск, 25–26 кастрычніка 2018 г., 24–25 кастрычніка 2019 г.); X Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Детский сад – начальная школа: опыт, преемственность, перспективы» (Мазыр, 01–02 лістапада 2018 г.); Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Малая радзіма ў творчасці беларускіх пісьменнікаў» (Мінск, 01 сакавіка 2019 г.); III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы исследования» (Мінск, 14–15 сакавіка 2019 г.); X Міжнароднай канферэнцыі «Текст. Язык. Человек» (Мазыр, 17–18 мая 2019 г.); VI Міжнародных Шамякінскіх чытаннях «Пісьменнік – Асоба – Час» (Мазыр, 27 верасня 2019 г.); Першым Міжнародным навуковым кангрэсе «Беларуская мова – галоўная гісторыка-культурная каштоўнасць нацыі і дзяржавы» (да 90-годдзя Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа) (Мінск, 31 кастрычніка – 01 лістапада 2019 г.); Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Актуальныя праблемы

МГПУ им. И. П. Шамякина

сучаснага літаратурнага працэса» (Брэст, 20 лістапада 2019 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі маладых даследчыкаў «Шаг в науку: проблемы, поиски, решения» ў межах культурна-асветніцкага і навуковага мерапрыемства «Славянские встречи» (Гомель, 09–10 снежня 2019 г.), III Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Язык и культура региона как составляющие образовательного пространства» (Белгарад, 14–15 мая 2020 г).

Апублікаванне вынікаў дысертацыі. Асноўныя вынікі дысертацыйнага даследавання адлюстраваны ў 17 публікацыях (6,8 аўт. арк.), з іх 4 навуковыя артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях (1,7 аўт. арк.), у тым ліку ў адным замежным; 7 артыкулаў у зборніках навуковых прац (2,3 аўт. арк.), 5 артыкулаў у зборніках матэрыялаў рэспубліканскіх і міжнародных навуковых канферэнцый (1,4 аўт. арк.), публікацыя ў манаграфіі, выдадзенай у суаўтарстве (1,4 аўт. арк.).

Структура і аб'ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, бібліяграфічнага спіса, які ўключае спіс выкарыстаных крыніц (280 пазіцый) і спіс публікацый саіскальніка (17 пазіцый). Дысертацыя мае два дадаткі: А) Слоўнік анамастычнай лексікі мастацка-біяграфічных твораў Віктара Карамазава; Б) Анамастычныя перыфразы. Агульны аб'ём працы – 322 старонкі, з якіх тэкст дысертацыі непасрэдна займае 175 старонак, бібліяграфічны спіс – 27 старонак, дадаткі – 120 старонак.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

У Главе 1 ***«Тэарэтычныя аспекты вывучэння анамастыкі мастацкіх тэкстаў»*** асвятляюцца асаблівасці даследавання ўласных імёнаў у сферы мастацкай літаратуры.

Раздзел 1.1 ***«Беларуская літаратурная анамастыка на рубяжы XX – XXI стст.»*** мае аглядава-аналітычны характар.

Адзначаецца, што тэарэтычнай базай для станаўлення і развіцця літаратурнай анамастыкі сталі працы В. Бандалетава, В. Калінкіна, Ю. Карпенкі, У. Ніканава, Н. Падольскай, В. Супруна, А. Супяранскай, В. Фаняковай, якімі былі абгрунтаваны адметныя якасці аб'екта і прадмета даследавання агульнай анамастыкі, а таксама распрацаваны асноўныя палажэнні адносна спецыфікі функцыянавання ўласнага імя ў мастацкім маўленні.

Пачатак XXI ст. характарызуецца ўзнікненнем у айчынным мовазнаўстве комплексных даследаванняў у галіне анамастыкі, сярод якіх працы Г. Басавай,

МГПУ им. И. П. Шамякина

В. Ляшчынскай, Г. Мезенка, А. Рогалева, В. Шура і іншых лінгвістаў. Актуальнасць і запатрабаванасць набывае вывучэнне анамастыкону ў кагнітыўным, сацыялінгвістычным, лінгвакультуралагічным, лінгвапрагматычным аспектах, аб чым сведчаць даследаванні С. Бут-Гусаім, Я. Вільтоўскай, Ю. Гурскай, Г. Дзеравяга, С. Лясовіч, І. Петрачковай, С. Прохаравай, І. Ратнікавай, Т. Сарачынскай, А. Супруна, Г. Юдзянковай.

Натуральным вынікам уздыму ў другой палове XX – пачатку XXI ст. даследаванняў у галіне анамастыкі і назапашвання тэарэтычных дадзеных стала лексікаграфічная апрацоўка і апісанне ўласных імёнаў, якая патрабуе далейшага развіцця.

У *раздзеле 1.2* ***«Жанрава-стылёвая і ідэйна-тэматычная спецыфіка мастацка-біяграфічнай прозы»*** выяўлена, што прынцып дакументалізму, пакладзены ў аснову мастацка-біяграфічных твораў, і зварот аўтараў да прататыпаў, натуральна абумовілі выкарыстанне рэальнага анамастыкону, адпаведнасць антрапанімічнай прасторы традыцыйнаму іменніку пэўнага часу, выразнае адлюстраванне нацыянальна-культурнага кампанента, апору на рэальны тапанімікон у часава-прасторавай арганізацыі твораў, высокую частотнасць ужывання прэцэдэнтных адзінак у дэнататыўным і канатацыйным значэннях. Прыналежнасць твораў названага напрамку да інтэлектуальнага дыскурсу, адрасаванасць кампетэнтнаму рэцыпіенту, які мае сфарміраванае ўласнае меркаванне адносна той ці іншай з'явы, падзеі, апісанай у тэксце, непасрэдна звязана з багаццем інтэртэкстуальных уключэнняў, шырокім вертыкальным кантэкстам гэтых твораў, што таксама патрабуе падрабязнага даследавання.

Раздел 1.3 ***«Анамастычная прастора беларускай мастацка-біяграфічнай прозы»*** прысвечаны аналізу асноўных палажэнняў адносна ключавога паняцця ў літаратурнай анамастыцы – анамастычнай прасторы мастацкага тэксту. Адпаведна былі вылучаны асаблівасці анамастычнай прасторы твораў мастацка-біяграфічнай прозы.

На прыкладзе анамастыкону аповесці-біяграфіі В. Карамазава «Брама» разгледжана семантычная разнастайнасць анамастычных палёў твора. Вызначана, што самымі ўжывальнымі паэтонімамі выступаюць антрапонімы, якія складаюць 34,9 % (133 адзінкі), тапонімы – 27,5 % (105 адзінак), астатнія 36,9 % фарміруюць міфонімы, заонімы, біблеізмы, эргонімы, бібліёнімы, артыёнімы, хрононімы. Даволі аб'ёмнае семантычнае аб'яднанне ўтвараюць артыёнімы – 56 анамастычных адзінак (14,7 %), што абумоўлена жанрава-тэматычнай спецыфікай твора, які ўяўляе сабою белетрызаваную біяграфію беларускага жывапісца Г. Вашчанкі.

МГПУ им. И.П. Шамякина

Акцэнтуецца ўвага на шчыльнасці і багацці ўжывання ўласных імёнаў у творах мастацка-біяграфічнай прозы, што дасягаецца разнастайнасцю прыёмаў выкарыстання і спосабаў увядзення анамастычнай лексікі, шырынёю асацыятыўнага фону прааналізаваных тэкстаў. Так, у рамане-эсэ пра Янку Купалу «Як агонь, як вада…» А. Лойкам біяграфія народнага паэта асэнсоўваецца праз непарыўную еднасць з гісторыяй беларускай зямлі канца XIX – пачатку XX ст. Аўтар прэзентуе партрэт цэлай эпохі, яе грамадска-палітычнага ладу, таму персанажамі твора сталі рэальныя асобы – выдатныя прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі, грамадскія і культурныя дзеячы таго часу, імёны якіх з'яўляюцца прэцэдэнтнымі і пераважна размешчаны ў каляядзернай прасторы тэксту. У колькасных адносінах антрапанімікон рамана надзвычай багаты, што абумоўлена як жанрам твора, так і творчай задачай пісьменніка – усебакова паказаць біяграфію Янкі Купалы (асабістую, творчую, грамадскую) у кантэксце жыцця цэлага народа, гістарычнай эпохі.

У *раздзеле 1.4* ***«Загаловак як цэнтральны кампанент анамастычнай прасторы мастацкага тэксту»*** аналізуюцца спецыфічны статус і роля гэтага ўласнага імя ў арганізацыі анамастычнай прасторы і ідэйна-мастацкай канцэпцыі твора ўвогуле. Вылучаюцца адметныя рысы бібліёнімаў з улікам жанрава-тэматычнай спецыфікі літаратурных твораў. Прыводзяцца класіфікацыі загалоўкаў паводле сінтаксічных мадэляў і з улікам іх спосабаў актуалізацыі і семантыкі ў мастацкім тэксце.

На прыкладах бібліёнімаў з беларускай мастацка-біяграфічнай прозы паказана іх поліфункцыянальнасць і здольнасць выступаць у якасці актуалізатараў асноўных тэкставых катэгорый. Асаблівая ўвага надаецца выяўленню інтэртэкстуальных сувязей, здольнасці загалоўка ўключаць мастацкі тэкст у міжкультурны дыялог.

У *Главе 2* ***«Антрапанімікон беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы XX – пачатку XXI ст.»*** вылучаюцца тры раздзелы.

У *раздзеле 2.1* ***«Семантыка-стылістычная арганізацыя антрапанімікону беларускай мастацка-біяграфічнай прозы»*** засяроджваецца ўвага на вылучэнні нацыянальна-культурнага кампанента антрапонімаў. Паказальныя ў гэтых адносінах творы В. Карамазава, які працуе ў жанры белетрызаваных біяграфій прадстаўнікоў жывапісу.

Паняцце *нацыянальнага* ў ідэйна-мастацкім змесце твораў пісьменніка займае цэнтральную пазіцыю і раскрываецца ў розных аспектах яго інтэрпрэтацыі і разумення. Адметныя рысы і заканамернасці мае антрапанімічная сістэма гэтых твораў, дзе вялікая ўвага надаецца праўдзіваму ўзнаўленню рэчаіснасці, асяроддзя, з якім былі звязана жыццё і творчая

МГПУ им. И. П. Шамякина

дзейнасць мастакоў. Быў прааналізаваны антрапанімікон аповесцей *«Крыж на зямлі і поўня ў небе»* (1991), *«Антон»* (2005), *«Брама»* (2006) і *«Зямля Фердынанда»* (2016), у якіх дзеянне адбываецца ў розныя часавыя адрэзкі, што вызначыла спецыфіку антрапанімічнай сістэмы гэтых мастацкіх тэкстаў. Сярод іншых разрадаў онімаў у прааналізаваных творах антрапонімы самыя ўжывальныя, што адлюстравана ў табліцы 1:

Табліца 1. – Колькасны склад антрапонімаў у мастацка-біяграфічных творах В. Карамазава

Назва твора	Колькасць антрапонімаў у творы	Працэнтныя суадносіны антрапонімаў з агульнай колькасцю паэтонімаў
«Крыж на зямлі і поўня ў небе»	356	50,9 %
«Антон»	107	50,7 %
«Брама»	133	34,9 %
«Зямля Фердынанда»	127	45,3 %

У адпаведнасці з пэўнымі мастацка-стылістычнымі задачамі В. Карамазавым выкарыстаны самыя розныя формы іменавання персанажаў, сярод якіх пераважаюць аднакампанентныя мадэлі «асабовае імя» і «прозвішча». Такія онімы суадносяцца з беларускім іменасловам адпаведнага перыяду і выяўляюць нацыянальна адметныя асаблівасці (пераважна неафіцыйныя варыянты імёнаў тыпу *Алесь, Антось, Васіль, Міхась*). Усе прозвішчы ў прааналізаваных творах называюць рэальных асоб, якія маюць прататыпаў – дзеячаў гісторыі, культуры XIX – XXI стст. Многія з імёнаў гэтых персанажаў вядомыя ў нашай лінгвакультурнай супольнасці і набылі шэраг дадатковых асацыяцый і канатацый, аднак у мастацка-біяграфічных творах яны пераважна ўжываюцца з несімвалічным значэннем. Іх асноўнае прызначэнне – ідэнтыфікацыя персанажаў і ўвасабленне хранатопу твораў.

У раздзеле 2.2 ***«Мянушкі ў сістэме літаратурных антрапонімаў»*** разгледжаны неафіцыйныя празванні чалавека. Амаль усе індывідуальныя мянушкі ў прааналізаваных творах канатацыйна насычаныя і маюць выразную нацыянальную і культурна-гістарычную спецыфіку, што выяўляецца праз ацэнку дзейнасці, учынкаў персанажа, яго маральнага аблічча, жыццёвых прынцыпаў (*Абыціха, Баечнік, Вол, Свіное Вока, Таўкач, Трапачка*). Дэрывацыйнай базай для некаторых мянушак становяцца прэцэдэнтныя імёны, якія ствараюцца асацыятыўным спосабам (*Леў Талстой, Рэмбрант, Чапай*). Не меншымі гісторыка-культурнымі канатацыямі валодаюць і выяўленыя групавыя мянушкі (*вашчылы, гіргуны, петрашэўцы, шапцюхі, Кірыла і*

МГПУ им. И.П. Шамякина

Мяфодзій). Асобую групу ўяўляюць унутрысямейныя (генесіянімічныя) мянушкі-празванні, прадыктаваныя нацыянальнымі традыцыямі рэальнага антрапанімікону, што надае такім адзінкам лінгвакультуралагічны патэнцыял (*Луцэўчык*, *Купаліха*, *Пашкевічанка*, пані *Кайрысова* і інш.). Да ліку мянушак адносім і адантрапанімічныя дэрываты (*Бірулька* ← В. Бялыніцкі-Біруля, *Жукавіні* ← С. Жукоўскі, *Гром-Грамыка* ← М. Грамыка), якія звычайна набываюць розныя адценні дзякуючы экспрэсіўна-эмацыянальным фармантам і дадатковым асацыяцыям, якія ўзнікаюць адносна носьбіта імя ці звязаны з гучаннем і значэннем эпоніма.

Раздзел 2.3 ***«Прэцэдэнтныя антрапонімы ў мове беларускай мастацка-біяграфічнай прозы»*** прысвечаны аналізу спецыфікі функцыянавання прэцэдэнтных феноменаў у мастацкім тэксце і іх канатацыйных магчымасцей.

У *падраздзеле 2.3.1* ***«Інтэртэкстуальныя элементы і спосабы апеляцыі да прэцэдэнтных феноменаў»*** даецца абгрунтаванне вылучэння інтэртэкстуальнасці ў якасці цэнтральнай тэкставай катэгорыі ў творах названага літаратурнага напрамку.

На моўным матэрыяле твораў мастацка-біяграфічнай прозы беларускіх аўтараў разгледжаны розныя тыпы прэцэдэнтных адзінак як маркёраў інтэртэкстуальных сувязей і спосабы апеляцыі да іх. З улікам лакалізацыі функцыянавання прэцэдэнтных онімаў у соцыуме і іх суаднесенасці з узроўнямі свядомасці моўнай асобы сістэматызаваны прэцэдэнтныя імёны (антрапонімы) у мове аповесці В. Карамазава «Брама». Вызначана, што найбольшую значнасць у стварэнні культурна-гістарычнага кантэксту твора маюць менавіта нацыянальна-прэцэдэнтныя феномены. У ліку такіх імёнаў, звязаных з айчыннай культурай, пераважаюць антрапонімы са сфер-крыніц «Літаратура» і «Гісторыя».

У *падраздзеле 2.3.2* ***«Спосабы функцыянавання прэцэдэнтных антрапонімаў»*** разглядаюцца ўмовы развіцця ў прэцэдэнтных імёнаў канатацыйных значэнняў і адметнасці іх ужывання ў складзе анамастычных перыфраз, метафар, параўнанняў.

У мастацка-біяграфічных творах беларускіх аўтараў былі выяўлены і сістэматызаваны анамастычныя перыфразы, у склад якіх уваходзяць прэцэдэнтныя антрапонімы або якія скіроўваюць да прэцэдэнтных імёнаў. Паказальна, што сярод прааналізаваных перыфраз пераважаюць этнамаркіраваныя апісальныя выразы, зразумелыя для большасці прадстаўнікоў беларускай лінгвакультурнай супольнасці: *аўтар неўміручага «Вянка»* – ‘Максім Багдановіч’; *златавуст найпершы сярод славянаў* – ‘Кірыла Тураўскі’; *часы Вітаўта* –‘перыяд росквіту Вялікага Княства Літоўскага’.

МГПУ им. И.П. Шамякина

Выкарыстанне ўласных імёнаў з пераносным значэннем пераважна грунтуецца на мадэлі метафары. Як правіла, метафарычнаму ўжыванню ў тэкстах сучаснай беларускай мастацка-біяграфічнай прозы падвяргаюцца ўніверсальна- і нацыянальна-прэцэдэнтныя імёны: *Перад вамі – другі Хадыка* (А. Мальдзіс); *Бо не будзе ў яго іншага маўзалея, як гэтая турма. Не Тамерлан жа ён! Не Медзічы! Не Уладзіслаў Ягела!* (А. Лойка).

Выразную нацыянальную спецыфіку маюць анамастычныя параўнанні, у пазіцыі аб'ектаў якіх выступаюць прэцэдэнтныя імёны, што апелююць да беларускай гісторыі, культуры, міфалогіі, прэцэдэнтных у сферы айчыннай літаратуры тэкстаў: *«Жыціе…» сапраўды хвалявала бязмерна, бо ён жа, Францішак Скарына, не князеў сын, як Прадслава – дачка князева* (А. Лойка); *Гляне вачмі віластымі, агнянымі – ну, бог паганскі, Дажбог ці Жыжаль**,** падобны на дэмана* (В. Карамазаў).

Глава 3. ***«Тапанімікон беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы XX – пачатку XXI ст.»*** прысвечана даследаванню сістэмнай арганізацыі і функцыянавання геаграфічных намінацый у сферы мастацкага тэксту. Глава складаецца з чатырох раздзелаў.

У *раздзеле 3.1.* ***«Рэальныя геаграфічныя намінацыі»*** разглядаюцца асаблівасці семантыкі і роля рэальных тапанімічных адзінак у фарміраванні прасторава-часавых каардынат твораў мастацка-біяграфічнага напрамку. Вызначаецца абумоўленасць іх тапанімікону фактамі біяграфій прататыпаў галоўных герояў.

Тапанімікон мастацка-біяграфічнай прозы характарызуецца багатым колькасным складам геаграфічных намінацый і тэрытарыяльным ахопам прасторы. Назвы буйных геаграфічных аб'ектаў (макратапонімы, айконімы, гідронімы), іх ужывальнасць аналізуюцца ў *падраздзеле 3.1.1* ***«Назвы буйных геаграфічных аб'ектаў»***. Такія тапонімы фарміруюць мадэль рэальнай геаграфічнай прасторы і ўказваюць на асноўнае месца дзеяння ў літаратурным творы ці ў асобных яго эпізодах. Найбольш ужывальныя тапонімы, як правіла, выконваюць біяграфічную функцыю, указваючы на месца нараджэння ці пражывання галоўных герояў і выступаючы маркёрамі вызначальных этапаў іх жыцця. Так, з лёсам В. Бялыніцкага-Бірулі звязаны такія тапонімы, як *Быстрэя, Бялынічы, Краснаполле, Магілёўшчына, Дзвіна, Друць,* бо гэта назвы яго малой радзімы, дзяцінства; *Астраўно, Вараніха, Гарусава, Масква, Удомля*, з якімі паяднана амаль уся яго далейшая біяграфія.

Дэталёваму паказу, дакладнай прасторава-часавай лакалізацыі дзеяння, «падмацаванню» яго сапраўднасці і паглыбленню гісторыка-культурнага фону

МГПУ им. И.П. Шамякина

садзейнічае ўвядзенне ў агульны тапанімікон твораў дробных геаграфічных найменняў, якія разгледжаны ў *падраздзеле 3.1.2.* ***«Мікратапонімы»***.

Асновай мадэлі рэальнай геаграфічнай прасторы мастацка-біяграфічных твораў сталі айконімы, астыёнімы ў прыватнасці, таму асобае стылістычнае значэнне набывае стварэнне гарадской прасторы, якая адлюстроўвае ўнікальна-аўтарскае і ўніверсальна-нацыянальнае яе ўспрыняцце. Гэта прастора пераважна мадэлюецца за кошт вербалізацыі значных унутрыгарадскіх аб’ектаў, якія прааналізаваны ў *падраздзеле 3.1.3* ***«Урбанонімы»***. Рэальныя ўрбанонімы ўжываюцца з мэтаю фарміравання тапаграфічнай адпаведнасці адлюстраванай у мастацкім тэксце прасторы з рэчаіснасцю. Большасць тапанімічных адзінак суадносіцца з урбананіміяй гарадоў *Масква* (30,2 %), *Мінск* (14,1 %), *Пецярбург* (11,3 %) і *Кіеў* (9,4 %).

У *раздзеле 3.2* ***«Малая радзіма ў тапанімічнай прасторы беларускай мастацка-біяграфічнай прозы»*** акцэнтуецца ўвага на асаблівым ідэйна-мастацкім значэнні ў творах абазначанага літаратурнага напрамку рэпрэзентацыі *малой радзімы*. Паказальнай у гэтым плане бачыцца творчасць В. Карамазава. Прааналізаваны моўны матэрыял дазволіў выявіць дамінантнае палажэнне анамастыкону *Магілёўшчыны* і *Палесся* ў агульнай тапанімічнай прасторы яго твораў, што абумоўлена біяграфіямі як літаратурных герояў, так і самога аўтара.

Тапанімікон мастацка-біяграфічнай прозы беларускіх пісьменнікаў характарызуецца выразнай нацыянальна-рэгіянальнай адметнасцю, што разгледжана ў *раздзеле 3.3* ***«Мастацка-стылістычныя прыёмы адлюстравання нацыянальна-рэгіянальнага каларыту тапонімаў»***.

У *падраздзеле 3.3.1* ***«Нацыянальна адметныя тапанімічныя мадэлі»*** падкрэсліваецца свядомае ўжыванне пісьменнікамі геаграфічных назваў з рэгіянальна адметнымі фармантамі, суфіксам *-шчын-* у прыватнасці. Выкарыстанне тапонімаў на *-шчына* ў якасці неафіцыйных найменняў раёнаў, абласцей, краін (пры наяўнасці перад аўтарамі альтэрнатывы ўжывання афіцыйных назваў, напрыклад, *Магілёўская вобласць* замест *Магілёўшчына*) варта расцэньваць як асобы мастацка-стылістычны прыём, якім аўтары свядома падкрэсліваюць нацыянальна-этнаграфічны каларыт рэгіёна.

Гісторыка-культурныя канатацыі тапонімаў ўзмацняюцца за кошт узнаўлення іх унутранай формы, выкарыстання пісьменнікамі прыёмаў і сродкаў мастацкай этымалагізацыі, якія сістэматызуюцца ў *падраздзеле 3.3.2* ***«Прыёмы мастацкай этымалагізацыі тапонімаў»***.

З мэтаю стварэння канкрэтнага гісторыка-культурнага кантэксту і каб пазбегнуць анахранізацыі тэксту аўтарамі выкарыстоўваюцца ўстарэлыя

МГПУ им. И. П. Шамякина

тапонімы, якія выражаюць у літаратурным творы не толькі катэгорыю прасторы, але і часу, што адзначаецца ў *падраздзеле 3.3.3* ***«Устарэлыя тапонімы як сродкі выражэння гісторыка-культурнага кантэксту мастацкіх твораў»***. У мове прааналізаваных твораў былі засведчаны лексіка-семантычныя групы *тапонімаў-гістарыёнімаў* (*Вялікае Княства Літоўскае, Жамойць, Магілёўская губерня* і інш.) і *тапонімаў-археонімаў* (*Бярэсце, Менск, Ленінград* і інш.).

У *раздзеле 3.4* ***«Тапонімы ў складзе другасных намінацый»*** геаграфічныя назвы разглядаюцца ў якасці рэферэнтаў антанамазіі, у метанімічных і метафарычных ужываннях, у складзе параўнальных канструкцый, перыфраз.

Большасць тапанімічных метафар фарміруецца на аснове метафарычнага ўжывання ўніверсальна-прэцэдэнтных тапонімаў, якія з'яўляюцца феноменамі інтэркультуры і ў розных лінгвакультурных супольнасцях маюць аднолькавыя канатацыйныя значэнні. Напрыклад, аронім *Карпаты* рэалізуецца з агульным значэннем 'горы', тапонім *Антарктыда* – 'мясцовасць, пакрытая лёдам': *У нас – усё, што трэба для душы: <…> ёсць горы, хоць і лагойскія, маленькія Карпаты, азёры – тыя ж моры, і Антарктыду вясною ўбачыш – лёд на лёдзе, крыгаход* (В. Карамазаў).

У параўнанні з тапанімічнай метафарай, найбольш шырока ў прааналізаваных мастацкіх тэкстах прадстаўлена тапанімічная метанімія. Пераважная частка метанімічных ужыванняў тапонімаў будуецца на прасторавай сумежнасці і рэалізуецца паводле мадэлі «тапонім – насельніцтва»: *…Тубушкі адпявалі Чарняева ў царкве…* (В. Карамазаў). Значныя для гісторыі, жыцця і развіцця краіны, рэгіёна падзеі ўзнаўляюцца пры дапамозе мадэлі «тапонім – звязаная з ім падзея»: *Але Чарнобыль хто прадбачыў?* (В. Карамазаў).

У якасці вобразных і ацэначна-экспрэсіўных сродкаў мастацкай выразнасці ў тэкстах мастацка-біяграфічнай прозы пашыраны параўнальныя канструкцыі з кампанентам тапонімам. Геаграфічныя назвы могуць выступаць як у ролі суб'екта, так і аб'екта параўнання: *…чуе лапатанне млынавых колаў на Чаратоўцы, якая нагадвае Палату…* (А. Лойка). У прааналізаваным фактычным матэрыяле дамінуюць ужыванні тапанімічных адзінак як аб'ектаў параўнання.

Асобае ідэйна-мастацкае значэнне ў кантэксце твораў набывае выкарыстанне ў складзе параўнальных канструкцый тапонімаў (айконімаў, гідронімаў, дрымонімаў і інш.), якія суадносяцца з рэальнай геаграфічнай прасторай Беларусі: *Дык жа бачыце вы, шаноўная публіка, ці не бачыце, як квітнее маё Поле Друкарскае: квітнее, расцвітае, як луг заліўны над Дзвіною;*

МГПУ им. И. П. Шамякина

як паляна ў бары за возерам Чарсвята; як сцежка прыдарожная пры жыцце! (А. Лойка).

Адабраныя з твораў беларускай мастацка-біяграфічнай прозы тапанімічныя перыфразы класіфікаваны з улікам канструктыўна-семантычнага ўдзелу онімаў і апелятываў у іх фарміраванні. Самымі распаўсюджанымі з'яўляюцца апісальныя выразы, у якіх апорным кампанентам выступаюць апелятывы *зямля*, *край*, *кут* (*арыйская зямля* – 'Заходняя Германія'; *заходні край* – 'Беларусь'), і перыфразы, якія маюць у сваім складзе агульны назоўнік і антрапонім, але ўказваюць на топааб'ект (*вёска Максіма Гарэцкага*, *горад Пушкіна*, *куток Якуба Коласа*). Звычайна ў такіх перыфрастычных спалучэннях апорным кампанентам выступаюць словы *вёска*, *зямля*, *край*, *куток*, *радзіма*, а залежным – прэцэдэнтныя імёны, якія называюць асоб добра вядомых для пэўнай лінгвакультурнай супольнасці.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

Праведзены комплексны аналіз лексіка-семантычных і функцыянальна-стылістычных асаблівасцей анамастычнай прасторы беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя дазволіў зрабіць наступныя высновы:

1. У беларускім літаратурным працэсе другой паловы XX – пачатку XXI стагоддзя атрымаў плённае развіццё новы тып літаратуры, для якога ўласціва гарманічнае спалучэнне дакументальнага і мастацкага пачаткаў, увядзенне новага героя – рэальнай творчай асобы, чыё імя ў сучасным грамадстве мае прэцэдэнтны характар і ўспрымаецца як пэўны культурны сімвал (*Францыск Скарына*, *Янка Купала*, *Максім Багдановіч*, *Вітольд Бялыніцкі-Біруля*, *Гаўрыла Вашчанка* і інш.), а факты біяграфіі выступаюць асноўнымі сюжэтаўтваральнымі элементамі. Характэрныя для мастацка-біяграфічнай прозы вобразы-тыпы прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі, для якіх жывапіс, літаратура, музыка – гэта натуральнае асяроддзе быцця, вызначылі шырокі вертыкальны кантэкст твораў, вербальную інтэрпрэтацыю і стварэнне «шматгалосся» розных сфер мастацтва ў межах гэтых літаратурных твораў і ўключэння іх у інтэртэкстуальны дыялог.

Сацыяльна-культурная значнасць імёнаў прататыпаў абумовіла ўжыванне іх у мастацкіх тэкстах без змен, акрамя выпадкаў, калі замена імёнаў пэўных персанажаў апраўдана ідэйна-стылістычнай задумай твора (напрыклад, у аповесці В. Карамазава «Брама»: Алесь → *Антось* – алюзія на вядомы вобраз-

МГПУ им. И. П. Шамякина

тып *дзядзькі Антося* з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля») альбо выклікана этычнымі ці ідэалагічнымі фактарамі, як гэта адбылося ў першым выданні рамана-эсэ А. Лойкі «Як агонь, як вада…»: Луцкевічы → *Лапкевічы*, Ластоўскі → *Ласоўскі.*

Прынцып дакументалізму, пакладзены ў аснову мастацка-біяграфічнай прозы, зварот аўтараў да прататыпаў, натуральна абумовілі выкарыстанне імі рэальнага анамастыкону, заснаванага на адпаведнасці антрапанімічнай сістэмы твораў традыцыйнаму іменніку пэўнага часу і апоры на суадносны з рэальнай геаграфічнай прасторай тапанімікон у арганізацыі мастацкага хранатопу [1, 3, 7, 8, 13].

2. Арганізацыя анамастычнай прасторы мастацка-біяграфічнай прозы мае свае асаблівасці. Яе антрапацэнтрызм у кантэксце ідэйна-тэматычнага зместу твораў дадзенага літаратурнага напрамку набывае асобае значэнне за кошт прэцэдэнтнасці і выразных сугестыўна-асацыятыўных магчымасцей імёнаў асноўных персанажаў. У каляядзерную прастору анамастыкону таксама ўваходзяць прэцэдэнтныя антрапонімы ў дэнататыўным іх ужыванні, якія, як правіла, называюць прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі, грамадскіх і культурных дзеячаў адлюстраванага перыяду. У ліку іншых разрадаў паэтонімаў антрапонімы выступаюць самымі ўжывальнымі.

Не менш важнае значэнне ў стварэнні анамастычнага фону дзеяння маюць рэальныя тапонімы, якія звычайна выступаюць у функцыі маркёраў-лакалізатараў. Каляядзерную пазіцыю ў асноўным займаюць харонімы, айконімы і гідронімы, суадносныя з рэальнай прасторай Беларусі, што адпавядае ідэйна-мастацкай канцэпцыі твораў і прынцыпу біяграфізму, пакладзенага ў іх аснову (*Палессе*, *Прыпяць*, *Дняпро* ў аповесці В. Карамазава «Брама», *Полацк* у рамане А. Лойкі «Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае» і інш.). Паводле колькаснага складу тапонімы займаюць другое месца пасля антрапонімаў.

Для анамастычнай прасторы твораў мастацка-біяграфічнага напрамку ўласціва высокая шчыльнасць паэтонімаў і іх багатая семантычная разнастайнасць, што, у першую чаргу, тлумачыцца жанравай прыналежнасцю тэкстаў (аповесці, раманы, эсэ) і, як вынік, наяўнасцю мноства сюжэтных ліній, вялікай колькасцю персанажаў і інш., а таксама ідэйна-тэматычнай скіраванасцю твораў. Вылучаецца аб'ёмнае семантычнае аб'яднанне артыёнімаў, якія з'яўляюцца арганічнай часткай анамастыкону белетрызаваных біяграфій беларускіх мастакоў (аповесці В. Карамазава «Крыж на зямлі і поўня ў небе», «Брама», «Антон», «Зямля Фердынанда» і інш.), і іншых ідыёнімаў, дэнататы якіх належаць да разумовай, мастацкай сферы чалавечай дзейнасці,

МГПУ им. И.П. Шамякина

што таксама падкрэслівае прыналежнасць мастацка-біяграфічнай прозы да інтэлектуальнага дыскурсу.

Асобай адзінкай намінацыі, якая забяспечвае семантычнае і структурнае адзінства мастацкага тэксту і з'яўляецца цэнтральным кампанентам яго анамастычнай прасторы, выступае загаловак. Вызначана, што біблёнімам твораў названага літаратурнага напрамку ў высокай ступені ўласціва актуалізацыя катэгорый антрапацэнтрычнасці пераважна праз указанне ў загалоўку імя галоўнага персанажа (тыпу «*Загадка Багдановіча*», «*Уладзімір Караткевіч, або Паэма Гарсія Лойкі*», «*Тройчы пра Стральцова*» і г. д.) і інтэртэкстуальнасці («*Унучка Францішка Скарыны, альбо Зэк № 0-287*», «*Як агонь, як вада…*», «*З вокам і сэрцам Дон Кіхота*» і інш.) шляхам спалучэння мастацкага твора з пазатэкставай інфармацыяй, уключэння яго ў міжкультурны кантэкст. Распаўсюджанай з'явай выступае наяўнасць падзагалоўкаў, якія канкрэтызуюць жанравую форму і характар аповеду твора або ўтрымліваюць мінімальныя звесткі пра яго змест і сюжэт («*Антон: аповесць-эсэ ў стылі рэтра*», «*З вясною ў адным вагоне: жывапісная палітра*» В. Карамазава, «*Стану песняй...: Жыццё і творчасць Цёткі: дакументальная аповесць*» Л. Арабей [1, 3, 5, 7].

3. Сярод найважнейшых рыс антрапанімічнай сістэмы прааналізаваных мастацкіх тэкстаў вылучаюцца наступныя: а) паралельнае суіснаванне дзвюх кананічных сістэм імёнаў: візантыйска-праваслаўнай і рымска-каталіцкай (*Алена* і *Гэлена*, *Іосіф* і *Юзік*); б) шырокае ўжыванне нацыянальна адметных, этнамаркіраваных варыянтаў антрапонімаў, а таксама афіцыйных / поўных і кваліатыўных формаў у залежнасці ад камунікатыўнага кантэксту і мастацка-стылістычных задач (напрыклад, *Афанасій* і *Апанас*; *Вітольд*, *Вітава*, *Віталій*, *Віталік* і *Віталь*; *Канстанцін, Косця* і *Кастусь / Костусь*); в) выкарыстанне адна-, двух- і трохкампанентных антрапаформул, сярод якіх пераважае аднакампанентная формула іменавання паводле мадэляў «асабовае імя» і «прозвішча». Асноўныя функцыі такіх антрапонімаў – ідэнтыфікацыя персанажаў і іх дадатковая (нацыянальная, сацыяльная, узроставая і інш.) характарыстыка.

Як эмацыянальна-экспрэсіўны і ацэначны сродак апісання вобразаў-персанажаў выкарыстоўваюцца неафіцыйныя празванні асоб – мянушкі. У прааналізаваных творах асобна разгледжаны індывідуальныя, генесіянімічныя, групавыя і адпрозвішчныя найменні. Вызначана, што найбольшую канатацыйную насычанасць, выразную нацыянальную і культурна-гістарычную спецыфіку маюць матываваныя індывідуальныя мянушкі (*Абыціха, Баечнік, Вол, Свіное Вока*, *Таўкач*, *Шляхта* і інш.) і генесіянімічныя празванні, якія

МГПУ им. И. П. Шамякина

адлюстроўваюць назыўную традыцыю народна-дыялектнага маўлення (*Луцэўчык, стары Луцэўчык, Луцэвічыха* / *Луцэўчыха*).

Семантычныя асаблівасці і канатацыйныя магчымасці абумовілі выкарыстанне прэцэдэнтных імёнаў у якасці кампанентаў анамастычных перыфраз (*аўтар «Палескай хронікі», мова Купалы, часы Вітаўта*), метафар (*нашчадкі Скарыны, другі Хадыка, сапраўдны Юдаш*), параўнанняў (*як сам-Бог, сам-Ярыла, як Прадслава – дачка князева, нібы Ісус Сірахаў*). Выбар і якасны склад такіх адзінак, ужытых з прамым і пераносным значэннем, з'яўляецца нацыянальна абумоўленым і акрэслівае кола фонавых ведаў, неабходных чытачу для поўнага дэкадавання мастацкага тэксту. Паводле генетычнай класіфікацыі пераважаюць прэцэдэнтныя антрапонімы са сфер-крыніц «Літаратура» і «Гісторыя» [3, 4, 8, 10, 13, 14, 16, 17].

4. Тапонімы займаюць ключавую пазіцыю ў фарміраванні мастацкага хранатопу, дакладнае разуменне якога залежыць ад інтэрпрэтацыі ідэйна-тэматычнага зместу твора. Так, выкарыстанне рэальных тапанімічных адзінак у творах мастацка-біяграфічнай прозы В. Карамазава, А. Лойкі, А. Мальдзіса і інш. аўтараў падкрэслівае іх фактаграфічнасць і дакументальную аснову. Ужыванне макратапонімаў, айконімаў, гідронімаў, назваў дробных топааб'ектаў спрыяе фарміраванню канкрэтнага ўспрыняцця і ўсведамлення рэцыпіентам геаграфічнай лакалізацыі сюжэтнага дзеяння, а рэпрэзентацыя іх як рэальных аб'ектаў садзейнічае стварэнню гістарычнага кантэксту твораў і іх нацыянальна-культурнай спецыфікі.

Рэальны тапанімікон твораў разгледжанага літаратурнага напрамку, акрамя рэалізацыі сюжэтаўтваральнай функцыі, непасрэдна задзейнічаны ў інтэрпрэтацыі тэмы *малой радзімы*. Так, дамінуючым у мастацка-біяграфічнай прозе В. Карамазава выступае анамастыкон *Магілёўшчыны* і *Палесся*, што абумоўлена фактамі біяграфій прататыпаў герояў гэтых твораў і самога пісьменніка. Мастацкае асэнсаванне рэгіянальных онімаў, канатацыйна насычаных і ўзбагачаных эмацыйнымі прырашчэннямі, што апасродкаваны ўласнымі аўтарскімі перажываннямі, адпавядае ідэйна-мастацкай задуме твораў і фарміруе агульны гісторыка-культурны фон дзеяння.

На ўзбагачэнне рэгіянальна-этнаграфічнага каларыту твораў, як сведчыць кантэкст, скіравана выкарыстанне комплексных спецыфічных мастацка-стылістычных сродкаў: ужыванне нацыянальна адметных тапанімічных мадэляў, сярод якіх асабліва вылучаюцца геаграфічныя назвы з фармантам *-шчына* тыпу *Васілеўшчына, Магілёўшчына*; засяроджванне ўвагі на семантыцы тапонімаў, іх этымалагізацыі з мэтаю аднаўлення лексіка-семантычных і канатацыйных значэнняў; выкарыстанне ўстарэлых

МГПУ им. И. П. Шамякина

геаграфічных адзінак намінацыі – гістарыёнімаў (*Кіеўская Русь*, *Жамойць; Ашмянскі павет, Магілёўская губерня*) і археонімаў (*Бярэсце*, *Вільня*, *Менск*), што з'яўляюцца выразнымі знакамі пэўных эпох і ўзнаўляюць культурныя і сацыяльна-палітычныя асаблівасці часу.

Значны канатацыйны патэнцыял тапонімаў, асабліва прэцэдэнтных (*Вільня*, *Грунвальд*, *Дняпро*, *Крэва*, *Палессе*, *Прыпяць*, *Чарнобыль*), што складаецца з экстралінгвістычных фактараў, аксіялагічных і культурных прырашчэнняў, абумоўлівае іх выкарыстанне ў якасці другасных намінацый, у складзе вобразна-стылістычных сродкаў – метанімій, метафар, параўнанняў, перыфраз і інш., за кошт чаго ствараецца адпаведны асацыятыўны фон і надаецца выразная экспрэсіўная ацэначнасць пэўнаму топааб'екту ці сітуацыі (*Крэва – сэрца Літвы*; *край па-над Прыпяццю*; *Вільня – не Прага*; *нібы Палаты глыбей, Дзвіны шырэй*). У выніку гэтага адбываецца страта асноўнай адрасна-ўказальнай функцыі тапанімічных адзінак і актуалізацыя дадатковых асацыяцый, што дазваляе ўспрымаць іх як пэўныя культурныя коды, сімвалы (напрыклад, *Крэва-замак*, *Крэва-час*, *Крэва-дзяржава; з Крэва нарадзіўся Грунвальд*), што ў сваю чаргу ўзмацняе вобразнасць і эмацыйнасць, сэнсавае багацце мастацкага тэксту [1, 2, 6, 7, 11, 12, 15].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны:

1) у навукова-даследчай дзейнасці пры далейшым вывучэнні пытанняў літаратурнай анамастыкі, асаблівасцей функцыянавання паэтонімаў у мастацкім тэксце;

2) у вучэбна-метадычнай працы ВНУ пры выкладанні курсаў літаратурнай анамастыкі, літаратуразнаўства, стылістыкі, лінгвістычнага аналізу мастацкага тэксту, этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, лінгвакраязнаўства (акты аб укараненні вынікаў НДР у навучальна-выхаваўчым працэсе кафедры беларускай і рускай філалогіі і кафедры спецыяльнай педагогікі і методык дашкольнай і пачатковай адукацыі МДПУ імя І. П. Шамякіна ад 12.06.2020 г.);

3) у навучальным працэсе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі пры выкладанні роднай мовы і літаратуры, гісторыі, геаграфіі, у краязнаўчай працы (акт аб укараненні вынікаў НДР у адукацыйны працэс ДУА «Цярэніцкі дзіцячы сад – пачатковая школа» ад 16.12.2019 г.);

4) у лексікаграфічнай практыцы па складанні слоўнікаў анамастыкону мастацкіх твораў асобных аўтараў, слоўнікаў перыфраз (Дадаткі А і Б).

МГПУ им. И. П. Шамякина

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА

Манаграфіі

1. Слівец, В. Р. Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў / В. В. Шур, В. Р. Слівец ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, УА «Мазыр. дзярж. пед. ун-т імя І. П. Шамякіна». – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019. – 170 с.

Артыкулы ў рэцэнзуемых выданнях

2. Слівец, В. Р. Анамастыкон Кіева ў кантэксце аповесці Віктара Карамазава «Брама» / В. Р. Слівец // Мова і культура. – 2018. – Вип. 21, т. ІІ (191). – С. 165–171.

3. Слівец, В. Р. Семантыка-стылістычныя асаблівасці антрапанімікону аповесці Віктара Карамазава «Брама» / В. Р. Слівец // Весн. Мазыр. дзярж. пед. ун-та імя І. П. Шамякіна. – 2019. – № 1 (53). – С. 154–158.

4. Слівец, В. Р. Мянушкі ў соцыуме і ў творах мастацкай літаратуры: семантыка-стылістычныя і функцыянальныя асаблівасці / В. Р. Слівец // Род. слова. – 2019. – № 9. – С. 38–40.

5. Слівец, В. Р. Загаловак як галоўны кампанент анамастычнай прасторы мастацкага тэксту / В. Р. Слівец // Род. слова. – 2020. – № 6. – С. 35–38.

Публікацыі ў зборніках навуковых артыкулаў

6. Слівец, В. Р. Паэтонімы-гідронімы як кампаненты мастацкай прасторы твораў Уладзіміра Караткевіча / В. Р. Слівец // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі (да 80-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай) : зб. навук. арт. : у 2 ч. / УА «Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна» ; рэдкал.: Л. І. Яўдошына (адк. рэд.) [і інш.]. – Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2018. – Ч. 2. – С. 90–93.

7. Слівец, В. Р. Палессе ў творчым лёсе Гаўрылы Вашчанкі (паводле аповесці Віктара Карамазава «Брама») / В. Р. Слівец // Духоўная спадчына Усходняга Палесся : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, УА «Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны», Навук.-даслед. ін-т гісторыі і культуры ўсходнеславян. народаў ; рэдкал.: А. М. Воінава (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 2018. – С. 254–258.

8. Слівец, В. Р. Прэцэдэнтныя імёны ў аповесці Віктара Карамазава «Брама» / В. Р. Слівец // «Дарагое мне – і маё – беларускае» : навук. зб. да 100-годдзя з дня нараджэння праф. Ф. М. Янкоўскага / Беларус. дзярж. пед. ун-т імя

МГПУ им. И. П. Шамякина

Максіма Танка, каф. мовазнаўства і лінгвадыдактыкі ; рэдкал.: Г. М. Валочка [і інш.] ; навук. рэд. Д. В. Дзятко. – Rīga : BVKI, 2018. – С. 165–169.

9. Слівец, В. Р. Уласныя імёны ў дашкольнай адукацыі / В. Р. Слівец // Дзіцячы сад – пачатковая школа: вопыт, пераемнасць, перспектывы : зб. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, УА «Мазыр. дзярж. пед. ун-т імя І. П. Шамякіна» ; рэдкал.: Б. А. Крук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2018. – С. 99–101.

10. Слівец, В. Р. Мянушкі ў соцыуме і ў мастацкім тэксце / В. Р. Слівец // Текст. Язык. Человек : сб. науч. тр. / М-во образования Респ. Беларусь, Белорус. обществ. об-ние преподавателей рус. яз. и лит., Белорус. респ. фонд фундам. исслед., Представительство Россотрудничества в Респ. Беларусь – Рос. центр науки и культуры в Гомеле, Мозыр. гос. пед. ун-т им. И. П. Шамякина, Белгород. гос. нац. исслед. ун-т, Моск. пед. гос. ун-т (Покров. фил.), Пензен. гос. ун-т ; редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь : МГПУ им. И. П. Шамякина, 2019. – С. 103–106.

11. Слівец, В. Р. Геаграфічныя намінацыі з фармантам *-шчын-*а як рэгіянальна і нацыянальна адметная мадэль беларускай тапаніміі / В. Р. Слівец // Славянские языки и культуры в современном мире : сб. науч. ст. / УО «Гомел. гос. ун-т им. Ф. Скорины», Представительство Россотрудничества в Респ. Беларусь, Рос. центр науки и культуры в Гомеле ; редкол.: И. Г. Гомонова (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2019. – С. 122–128.

12. Сливец, О. Г. Приёмы художественной этимологизации топонимов (на примере белорусской художественно-биографической прозы) / О. Г. Сливец // Язык и культура региона как составляющие образовательного пространства : сб. ст. по итогам III Междунар. науч.-практ. конф., Белгород, 14–15 мая 2020 г. / М-во оразования и науки Рос. Федерации, ФГАОУ ВО «Белгород. гос. нац. исслед. ун-т» ; отв. ред. Т. Ф. Новикова. – Белгород : ООО «Эпицентр», 2020. – С. 208–212.

Матэрыялы канферэнцый

13. Слівец, В. Р. Нацыянальна-прэцэдэнтныя імёны ў аповесці Віктара Карамазава «Брама» / В. Р. Слівец // Языковая личность и эффективная коммуникация в современном поликультурном мире : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 25−26 окт. 2018 г. / Белорус. гос. ун-т, фак. социокультур. коммуникаций, каф. теории и практики перевода ; редкол.: О. И. Уланович (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2018. – С. 222–226.

МГПУ им. И. П. Шамякина

14. Слівец, В. Р. Мянушкі ў мове рамана Віктара Карамазава «Мастак і парабкі» / В. Р. Слівец // Лингвистика, лингводидактика, лингвокультурология: актуальные вопросы и перспективы развития : материалы III Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 14–15 марта 2019 г. / Белорус. гос. ун-т, фак. социокультур. коммуникаций ; редкол.: О. Г. Прохоренко (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2019. – С. 500–505.

15. Слівец, В. Р. Тапанімічная перыфраза ў мове мастацкай літаратуры / В. Р. Слівец // Міжнародныя Шамякінскія чытанні «Пісьменнік – Асоба – Час» : матэрыялы VI Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 27 верас. 2019 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, УА «Мазыр. дзярж. пед. ун-т імя І. П. Шамякіна» ; рэдкал.: А. У. Сузько (адк. рэд.), Т. М. Чэчка, Л. М. Мазуркевіч. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019. – С. 139–142.

16. Слівец, В. Р. Андронімы як нацыянальна выразныя спосабы намінацыі персанажаў у мове мастацкай літаратуры / В. Р. Слівец // Языковая личность и эффективная коммуникация в современном поликультурном мире : материалы V Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию основания каф. теории и практики перевода фак. социокультур. коммуникаций Белорус. гос. ун-та, Минск, 24–25 окт. 2019 г. / Белорус. гос. ун-т, фак. социокультур. коммуникаций, каф. теории и практики перевода ; редкол.: С. В. Воробьёва (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2019. – С. 214–218.

17. Слівец, В. Р. Анамастычныя перыфразы з прэцэдэнтнымі антрапонімамі / В. Р. Слівец // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф., Брэст, 20 лістап. 2019 г. / УА «Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна» ; рэдкал.: Л. В. Леванцэвіч, Т. А. Кісель, Н. Р. Якубук ; пад агул. рэд. Л. В. Леванцэвіч. – Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2020. – С. 145–149.

МГПУ им. И. П. Шамякина

РЭЗЮМЭ

Слівец Вольга Рыгораўна

Анамастычная прастора беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя

Ключавыя словы: анамастычная прастора, апелятывацыя, канатацыя, мастацка-біяграфічная проза, метафара, нацыянальна-культурны кампанент, параўнанне, паэтонім, перыфраза.

Мэта даследавання: вылучэнне лексіка-семантычных і функцыянальна-стылістычных асаблівасцей анамастычнай лексікі беларускай мастацка-біяграфічнай прозы другой паловы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя, выяўленне яе нацыянальнай і гісторыка-культурнай спецыфікі.

Метады даследавання: апісальна-інтэрпрэтацыйны, параўнальна-супастаўляльны, стылістычны метады вывучэння анамастычных адзінак, сабраных шляхам суцэльнай і мэтавай выбарак з мастацкіх тэкстаў, іх кантэкстуальны аналіз, прыёмы колькаснага падліку, лінгвакультуралагічнае і лінгвакраязнаўчае каменціраванне.

Атрыманыя вынікі і іх навізна: упершыню даследавана анамастычная прастора мастацка-біяграфічнай прозы, што дало магчымасць правесці комплексны аналіз семантыка-стылістычных, функцыянальных асаблівасцей анамастычных адзінак як фактаў гісторыі і культуры, іх жанраўтваральных і вобразна-выяўленчых магчымасцей.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Навуковыя вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры далейшым вывучэнні пытанняў літаратурнай анамастыкі; у вучэбна-метадычнай працы пры выкладанні курсаў анамастыкі, стылістыкі, лінгвістычнага аналізу мастацкага тэксту, этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, лінгвакраязнаўства; у навучальным працэсе ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі пры выкладанні роднай мовы і літаратуры, гісторыі, геаграфіі, у краязнаўчай працы; у лексікаграфічнай практыцы па складанні слоўнікаў анамастыкону мастацкіх твораў асобных аўтараў, слоўнікаў перыфраз.

Галіна выкарыстання: мовазнаўства, анамастыка, стылістыка, лінгвістычны аналіз тэксту, лексікалогія.

МГПУ им. И.П. Шамякина

РЕЗЮМЕ

Сливец Ольга Григорьевна

Ономастическое пространство белорусской художественно-биографической прозы второй половины XX – начала XXI века

Ключевые слова: ономастическое пространство, апеллятивация, коннотация, художественно-биографическая проза, метафора, национально-культурный компонент, сравнение, поэтоним, перифраза.

Цель исследования: выделение лексико-семантических и функционально-стилистических особенностей ономастической лексики белорусской художественно-биографической прозы второй половины XX – начала XXI века, выявление её национальной и историко-культурной специфики.

Методы исследования: описательно-интерпретационный, сравнительно-сопоставительный, стилистический методы изучения ономастических единиц, собранных методом сплошной и целевой выборок из художественных текстов, их контекстуальный анализ, приёмы количественного подсчёта, лингвокультурологическое и лингвистическое комментирование.

Полученные результаты и их новизна: впервые исследовано ономастическое пространство художественно-биографической прозы, что позволило провести комплексный анализ семантико-стилистических, функциональных особенностей онимов как фактов истории и культуры, их жанрообразующих и художественно-выразительных возможностей.

Рекомендации по использованию результатов. Научные результаты диссертации могут быть использованы при дальнейшем изучении литературной ономастики; в учебно-методической работе в рамках преподавания курсов ономастики, стилистики, лингвистического анализа художественных текстов, этнолингвистики, лингвакультурологии, лингвокраеведения; в учебном процессе общеобразовательных заведений при обучении родному языку и литературе, истории, географии, в краеведческой работе; в лексикографической практике для составления словарей ономастикона художественных произведений отдельных авторов, словарей перифраз.

Область применения: языкознание, ономастика, стилистика, лингвистический анализ текста, лексикология.

МГПУ им. И. П. Шамякина

SUMMARY

Olga G. Slivets

Onomastic space of the Belarusian artistic and biographical prose of the second half of the XXth – the beginning of the XXIst century

Key words: onomastic space, appellativation, connotation, artistic and biographical prose, metaphor, national-cultural component, comparison, poetonym, periphrasis.

The objective of the research is identification of lexical-semantic and functional-stylistic peculiarities of the onomastic vocabulary of the Belarusian artistic and biographical prose of the second half of the XXth – beginning of the XXIst century, determination of its national and historical-cultural specifics.

The methods of the research: descriptive-interpretive analysis, comparative-contrastive analysis, stylistic methods of study of onomastic units collected from literary texts using continuous and purposive sampling methods, their contextual analysis, quantitative calculation, linguistic and cultural commentary.

The results obtained and their novelty: for the first time the onomastic space of artistic and biographical prose is studied, which allowed to conduct a comprehensive analysis of semantic-stylistic and functional features of onomastic units as facts of history and culture, their genre-forming and artistic-expressive potential.

Recommendations on the use of the results obtained. The scientific results of the thesis can be applied in the process of further study of literary onomastics; in teaching and guiding work as part of teaching courses in onomastics, stylistics, linguistic analysis of literary texts, ethnolinguistics, linguoculturology, linguo-area studies; in the educational process in secondary schools while teaching native language and literature, history, geography, in local history work; in the lexicographical practices for compiling dictionaries of the onomasticon of art works of the individual authors, periphrasis dictionaries.

The sphere of application: linguistics, onomastics, stylistics, linguistic text analysis, lexicology.

МГПУ им. И. П. Шамякина